

§ 8. Мастацтва Беларусі мяжы XIX—XX стагоддзяў

У пошуках ідэалаў прыгажосці мастакі Беларусі на мяжы XIX—XX стагоддзяў звярталіся да гістарычнай спадчыны. Падмуркам для новых ідэй служыла мастацтва мінулага. Навакольны свет — у яго першапачатковым выглядзе ці ўдасканалены рукой творцы — даваў падказкі ў вызначэнні шляхоў развіцця мастацкай культуры.

Архітэктура: адраджэнне гістарычных традыцый. Як і ва ўсёй Еўропе, у архітэктуры беларускіх зямель другой паловы XIX стагоддзя шырокае распаўсюджанне атрымала *неаготыка*. Найбольш яркава гэты стыль увасобіўся ў вобразах храмаў. У першым неаготычным храме, пабудаваным на тэрыторыі Беларусі, — *царкве Успення Прасвятой Багародзіцы ў вёсцы Сар'я* — дойлід апявае дух гатычнай пластыкі форм і ў вобразным ладзе, і ў дэталях. Востраканцовыя абрысы вокнаў, тонкіх вежак, зубцоў, якія ідуць па кромцы даху, ствараюць уражанне накіраванасці ўвысь.

Касцёл Богага Провіду ў вёсцы Слабодка Браслаўскага раёна ўзведзены ў традыцыях *неараманскай архітэктуры*. Яго базілікальны аб'ём адрозніваецца святочным уборама. Масіўнасць непрыступных форм, якія нагадваюць

Архітэктар Густаў Шахт. Царква Успення Прасвятой Багародзіцы ў в. Сар'я, Беларусь (1852—1857 гг.)

Касцёл Богага Провіду ў в. Слабодка Браслаўскага раёна, Беларусь (1903—1906 гг.)

сярэдневяковы замак, змякчаецца паўкруглымі аркамі, нішамі, аркатурнымі паясамі. Іх абрысы паўтараюць скляпенні глыбокага партала і пялёсткі вокнаў-руж на фасадах.

Майстры, захопленыя архітэктурнымі формамі мінулага, звярталіся і да традыцый рускага дойлідства. Так, у вобразе *сабора Уваскрэсення Хрыстова ў Барысаве* ўвасобіліся рысы маскоўскай архітэктурнай школы XVII—XVIII стагоддзяў. Сваім казачным убраннем храм нагадвае палац. Асаблівую ўрачыстасць яму надае спалучэнне чырвонай цэгля сцен з выбеленымі элементамі дэкару — вітымі калонкамі, паўкругамі арак, кілявіднымі какошнікамі і аркатурнымі паясамі.

Портал касцёла
Божага Провіду

У прыкладах, прапанаваных у параграфі і на дадатковай старонцы, пакажыце элементы мастацкіх стыляў, да якіх звярталіся майстры беларускіх зямель на мяжы XIX—XX стагоддзяў.

Архітэктар Пётр Мяркулаў. Сабор Уваскрэсення Хрыстова ў Барысаве, Беларусь (1871—1874 гг.)

Жывапіс: прыгажосць роднай зямлі. У творчасці беларускіх жывапісцаў канца XIX стагоддзя ярка праяўляецца ўплыў рускай культуры. Разам з тым у творах выяўленага мастацтва, нават пры адсутнасці сюжэтнай лініі, мастакі апяваюць самабытнасць роднага краю.

Вітольд Бялыніцкі-Біруля. Веснавыя воды (1903 г.)

Для работ *Вітольда Бялыніцкага-Бірулі*, прызнанага майстра пейзажа, характэрныя тонкае пачуццё колеру, выкарыстанне ўдалых спалучэнняў халодных і цёплых тонаў, шчырае лірычнае гучанне і эмацыянальнасць.

Паэтычны і адухоўлены вобраз роднай прыроды мы бачым у яго пейзажах «*Веснавыя воды*». Мастак стварыў карціну абуджанай пасля зімовага сну зямлі. Жыццё паступова вяртаецца ў водную роўнядзь, у маладыя парасткі, у стройныя ствалы бяроз... Майстар адлюстроўвае пераходныя моманты ў прыродзе, выкарыстоўваючы шырокую колеравую палітру. Асабліва любіў мастака да веснавых пейзажаў выяўляецца ў яго карцінах мажорным трапяткім настроем, чаканнем цуду.

Фердынанд Рушчыц. Ля касцёла (1899 г.)

Апяваючы прыгажосць беларускай зямлі і чалавека, які на ёй жыве і працуе, *Фердынанд Рўшчыц* напайняе свае работы глыбокім сэнсам. Прырода ў яго творах адлюстроўвае настрой чалавека: яна сумуе, пакутуе, хвалюецца. Асаблівай эмацыянальнасцю адрозніваецца карціна «*Ля касцёла*». У цэнтры кампазіцыі — яркае веснавое неба, нахіленыя ад ветру дрэвы і велізарныя белыя аблогі, якія надаюць пейзажу рух. Мастак досыць умоўна пазначае фігуры людзей. Асноўную ўвагу ён надае перадачы прыроднага матыву — жыватворнага веснавога дня.

Гістарычная тэматыка стала ключавой у творах *Казіміра Альхімовіча*. Майстар узнавіў значныя эпізоды гісторыі беларускага народа. У *работе «Пахаванне Гедыміна»* мы бачым доўгую чараду цырыманіяльнай працэсіі. Але ні адзін з яе ўдзельнікаў не глядзіць наперад. Гэты прыём дазваляе адчуць трагізм таго, што адбываецца. Дыяганальная пабудова кампазіцыі яшчэ больш узмацняе пачуццё ўнутранага напружання. Сцэна развітання з вялікім князем Літоўскім быццам зацягваецца. Ды і само шэсце, губляючыся дзесьці ў лясным гушчары, здаецца бясконцым. Сродкамі кампазіцыі і каларыту мастак паказвае душэўны стан герояў, іх адносіны да таго, што адбываецца.

Казімір Альхімовіч. Пахаванне Гедыміна (1888 г.)

Разгледзьце ўважліва работы беларускіх жывапісцаў у параграфі і на кампакт-дыску. Якім настроем прасякнутыя творы? Як вы думаеце, з якім мастацкім стылем можна суаднесці гэтыя работы? Чаму вы так лічыце?

Напалеон Орда.
Віцебск. Від на горад
(2-я палова XIX ст.)

Напалеон Орда — мастак і кампазітар. *Напалеон Орда* — адзін з самых разнапланавых прадстаўнікоў сваёй эпохі. Ён праявіў сябе і як кампазітар, і як мастак, і як навуковец.

На музычную творчасць Орды вялікі ўплыў аказаў Фрыдэрык Шапэн. Кампазітары часта ладзілі сумесныя выступленні ў музычных салонах Парыжа. Упадабаным жартам музыкантаў было выкананне твора аднаго з іх без абвяшчэння імя аўтара. Публіка заставалася ў здзіўленні: настолькі блізкія па вобразным ладзе былі іх сачыненні. У знакамітым паланэзе «*Паўночная зорка*» *Мі мажор* Напалеона Орды падабенства музычнай мовы двух кампазітараў выявілася асабліва ярка. Музыка паланэза адрозніваецца мяккім лірызмам — некалькі ўрачыстым і разам з тым лёгкім і адухоўленым, што ўласціва творам менавіта гэтага кампазітара.

Напалеон Орда.
Сядзіба Тышкевічаў
у Лагойску
(1864—1876 гг.)

Гэткая ж лёгкасць адчуваецца і ў акварэлях і графічных работах Напалеона Орды, у якіх знайшлі адлюстраванне яго ўражанні пасля шматлікіх падарожжаў па родным краі. Майстар стварыў каля тысячы замалёвак, з дакументальнай дакладнасцю перадаўшы ў іх асаблівасці архітэктурных збудаванняў зямель Беларусі: храмаў і садова-паркавых комплексаў, сядзіб і палацаў, правінцыяльных дамоў і цэркваў...

Праслухайце паланэз «Паўночная зорка» Н. Орды ў інфармацыйных крыніцах. Параўнайце яго з ужо знаёмым вам паланэзам Ля-бемоль мажор Фрыдэрыка Шапэна. Ахарактарызуйце абодва сачыненні.

Ігнат Буйніцкі і першы беларускі тэатр. *Ігнат Буйніцкі* ўсё жыццё прысвяціў адраджэнню нацыянальнай культуры. Па прафесіі ён быў землемерам. Пераязджаючы з вёскі ў вёску, Буйніцкі не толькі вымяраў зямельныя ўладанні, але і запісваў народныя песні, звычаі, фіксаваў асаблівасці беларускіх танцаў. На сваёй радзіме, у маёнтку Палівачы (цяпер Віцебская вобласць), спачатку ў хатнім гуртку, а затым у арганізаваным ім аматарскім тэатры дэманстравалі прадстаўленні па матывах сабранага ім фальклорнага матэрыялу. У гэтых прадстаўленнях удзельнічалі сам Буйніцкі, яго дачкі, сябры, мясцовая моладзь. Маладыя людзі ахвотна ігралі ў пастаноўках у першую чаргу дзякуючы асабе самога Ігната Буйніцкага — сумленнага, добрага, адкрытага чалавека. Акцёры трупы паважліва называлі яго «дзядзька Ігнат».

Падчас прадстаўленняў Буйніцкага вершы і песні гучалі на беларускай мове, а знакамітыя народныя танцы — «Лявоніха», «Мяцеліца» — выконваліся з такім энтузіязмам, што ў глядачоў захоплівала дух... Ды і сам Буйніцкі танцаваў «з сэрцам», як успаміналі артысты тэатра. Пospех прыйшоў неадкладна, і ўжо праз некалькі гадоў, у 1910 годзе, яго аматарскі калектыў прыняў

Ігнат Буйніцкі з дачкамі

Публіка простая адурэла, усе бясконца крычалі «Брава, біс!» Па 3—4 разы прыйшлося танцаваць адзін танец. Танцоры, хлопцы і дзяўчаты, пад кіраўніцтвам Буйніцкага падабраліся такія, што аж сцэна грывела ад заліхвацкага тупату і ў вачах мільгацела...

Язэп Дыла. З артыкула «Першы прафесійны тэатр»

удзел у Першай беларускай вечарынцы ў Вільні. Пасля гэтага выступлення і быў створаны прафесійны тэатр — *Першая беларуская трупа*.

А калі Буйніцкі з дачкой пайшоў «Лявоніху», а за ім ватага хлопцаў з дзяўчатамі як пачалі прытупваць, падскокваць, дык уся публіка — тысяч восем чалавек — як ударыла ў ладкі, як закрычала: «Брава, брава, беларусы!»

*З успамінаў аднаго з відавочцаў
прадстаўлення*

Асаблівасцю тэатра Ігната Буйніцкага з'яўляецца яго сінтэтычны характар: драматычныя п'есы, у тым ліку і беларускіх аўтараў, суправаджаліся народнымі песнямі і танцамі. Упершыню са сцэны прыгажосць беларускага народнага мастацтва загучала так выразна і яскрава.

Падумайце, што ў прадстаўленнях Ігната Буйніцкага выклікала такую актыўную глядацкую рэакцыю. Што запальвала глядачоў энергіяй і прымушала ўключацца ў дзеянне?

Вазьміце на заметку...

Юдаль Пэн і першая прыватная школа жывапісу

Адным з цэнтраў мастацкага жыцця ў Беларусі ў канцы XIX — пачатку XX стагоддзя быў Віцебск. У гэтым горадзе шмат гадоў жыў і працаваў *Юдаль Пэн* — прадаўжальнік рэалістычнай традыцыі ў беларускім жывапісе.

У 1892 годзе майстар адкрыў у Віцебску першую на беларускіх землях прыватную мастацкую студыю «Школа малявання і жывапісу», якая працавала да 1918 года. Тут усе жадаючыя за сімвалічную плату навучаліся асновам малюнка і жывапісу. Многія з вучняў Пэна затым паступілі ў вышэйшыя мастацкія ўстановы Расіі і замежжа і сталі прафесійнымі мастакамі. Некаторыя з іх праславіліся на ўвесь свет.

Сярод жывапісных твораў Юдаля Пэна вылучаюцца апавядальныя кампазіцыі, якія расказваюць пра жыццё рамеснікаў: шаўцоў, краўцоў, гадзіншчыкаў. Мастак паказвае іх у рэальных жыццёвых

Юдаль Пэн.
Стары кравец
(1910 г.)

сітуацыях, праўдзіва перадае іх цяжкую працу, рабочую абстаноўку, раскрывае іх духоўны свет, надзеі і радасці. Карціны Пэна адрозніваюцца глыбокай псіхалагічнай характарыстыкай персанажаў, высокім майстэрствам жывапісу, збіральнасцю вобразаў гарадскіх жыхароў таго часу. Так, у карціне «Стары кравец» перад глядачом паўстае тыповы вобраз майстра швейнай справы пачатку мінулага стагоддзя. Мы бачым стомленага і заглыбленага ў свой унутраны свет старога, на твары якога адлюстраваны цяжкія і засяроджаныя моманты.

Увогуле ў першы раз я даведаўся пра існаванне Пэна, калі ехаў неяк на трамваі ўніз да Саборнай плошчы і мне кінуўся ў вочы белы на сінім фоне надпіс: «Школа жывапісу Пэна». «Ого! — падумаў я. — Які культурны горад наш Віцебск!»

Марк Шагал. «Маё жыццё»

Што, на вашу думку, азначае паняцце «нацыянальны характар мастацтва»? З дапамогай якіх сродкаў выразнасці можа быць увадзены нацыянальны характар у мастацкіх творах?

У мастацтве Беларусі мяжы XIX—XX стагоддзяў прыкметны ўплыў, з аднаго боку, рускай мастацкай школы, з другога — заходнееўрапейскай культуры. Нягледзячы на гэта, беларускае мастацтва захавала самабытнасць і змагло перадаць нацыянальныя традыцыі і дасягненні будучым пакаленням.

Пытанні і заданні

1. Пазнаёмішыся з еўрапейскай і беларускай архітэктурай мадэрну, падумайце, чым яны адрозніваюцца. Свае назіранні запішыце ў табліцу (у сшытку).

Еўрапейская архітэктура мадэрну		Беларуская архітэктура мадэрну	
Асноўныя рысы	Мастацкія творы	Асноўныя рысы	Мастацкія творы

2. Заснавальнікам класічнага нацюрморта ў беларускім мастацтве па праве лічаць *Івана Хруцкага*. З якімі нацюрмортамі майстра вы знаёмыя? Падумайце, якія асаблівасці творчага почырку мастака робяць яго творы вядомымі ў сусветнай мастацкай культуры?

3. Многія даследчыкі лічаць, што пачатак XX стагоддзя адзначаны новым этапам у развіцці беларускай графікі, звязаным з пошукамі ідэалаў эпохі. Пракаментуйце гэты пункт гледжання, выкарыстоўваючы матэрыял на дадатковай старонцы.

4. Праслухайце ў інфармацыйных крыніцах раманс «Старая песенька» Напалеона Орды на словы Адама Плуга. Ахарактарызуйце гэтае музычнае сачыненне. Якой тэме яно прысвечана? Якое значэнне для раскрыцця тэмы твора маюць суадносіны тэксту і акампанементу? Якую асаблівасць у музычным апаведзе раманса вы можаце адзначыць?

Творчая майстэрня

5. Па акварэлях і графічных работах Напалеона Орды сёння можна вывучаць гісторыю архітэктуры Беларусі. Многія збудаванні былі назаўжды разбураны, і іх арыгінальны выгляд захавалася толькі ў малюнках мастака. Вывучыўшы інфармацыйныя крыніцы і ілюстрацыі на кампакт-дыску, складзіце архітэктурны партрэт вашага населенага пункта, раёна па работах Н. Орды (форма на выбар). Выявы якіх архітэктурных збудаванняў вы выкарыстоўвалі? Раскажыце, якія з гэтых помнікаў архітэктуры захаваліся, а якія не вытрымалі выпрабавання часам.

